

TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATINING HARAKAT NAMOYANDALARI

Ismoilov Farid Quvondiq o'g'li
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakatining shakllanishi, rivojlanishi va uning asosiy namoyandalarning ilmiy-ma'rifiy, pedagogik, ijtimoiy-siyosiy hamda madaniy faoliyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniy, Cho'lpon va boshqa jadid ziyolilarining milliy uyg'onish jarayonidagi o'rni tarixiy manbalar hamda ilmiy adabiyotlar asosida yoritilgan. Shuningdek, jadidlarning yangi usul maktablarini tashkil etish, zamonaviy ta'lim tizimini joriy qilish, milliy matbuotni rivojlantirish, teatr san'atini ma'rifiy vositaga aylantirish, ko'p tillilikni targ'ib etish hamda milliy davlatchilik g'oyalarini shakllantirish borasidagi xizmatlari ilmiy jihatdan baholanadi. Maqolada Samarqand, Toshkent va Buxoro jadidchilik maktablarining o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning Turkiston jamiyatining modernizatsiyalashuvi, milliy o'zlikni anglash va ma'rifiy islohotlarni amalga oshirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari jadidchilik harakatining nafaqat ma'rifatparvarlik, balki milliy taraqqiyot, siyosiy tafakkur va zamonaviy davlat qurilishi tarixidagi muhim bosqichlardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, Turkiston, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniy, yangi usul maktablari, milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik, matbuot, teatr, ta'lim islohoti.

ABSTRACT: This article examines the emergence and development of the Jadid movement in Turkestan during the late nineteenth and early twentieth centuries, with particular emphasis on the intellectual, educational, socio-political, and cultural contributions of its leading representatives. The study analyzes the activities of Mahmudkhoja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloni, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayni, Cholpon, and other prominent Jadid intellectuals in promoting national awakening and social transformation. Special attention is given to their efforts in establishing the new-method (Usul-i Jadid) schools, reforming the educational system, developing the national press, introducing theatre as an instrument of public enlightenment, promoting multilingual education, and advocating modern concepts of national identity and statehood. The article also presents a comparative analysis of the

regional Jadid schools of Samarkand, Tashkent, and Bukhara, highlighting their distinctive characteristics and contributions to the modernization of Turkestan society. The findings demonstrate that the Jadid movement was not merely an educational reform initiative but also a comprehensive intellectual movement that laid the foundations for modern national consciousness, cultural renewal, and political modernization in Central Asia.

Keywords: *Jadid movement, Turkestan, Mahmudkhoja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloni, Abdurauf Fitrat, Sadriddin Ayni, national awakening, educational reform, new-method schools, press, theatre, modernization.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматриваются становление и развитие джадидского движения в Туркестане в конце XIX – начале XX века, а также научно-просветительская, педагогическая, общественно-политическая и культурная деятельность его ведущих представителей. На основе исторических источников и научной литературы анализируется вклад Махмудходжи Бехбуди, Мунавваркори Абдурашидханова, Абдуллы Авлони, Абдурауфа Фитрата, Садриддина Айни, Чулпана и других представителей джадидизма в процесс национального возрождения. Особое внимание уделяется их деятельности по созданию новометодных школ, реформированию системы образования, развитию национальной печати, использованию театра как средства просвещения, распространению многоязычного образования и формированию идей национальной государственности. В статье проведён сравнительный анализ самаркандской, ташкентской и бухарской школ джадидизма, раскрыты их особенности и значение в процессе модернизации туркестанского общества. Результаты исследования свидетельствуют о том, что джадидское движение представляло собой не только образовательную реформу, но и широкое интеллектуальное движение, сыгравшее важную роль в формировании национального самосознания, культурного обновления и политической модернизации Центральной Азии.*

Ключевые слова: *джадидизм, Туркестан, Махмудходжа Бехбуди, Мунавваркори Абдурашидханов, Абдулла Авлони, Абдурауф Фитрат, Садриддин Айни, национальное возрождение, образовательная реформа, новометодные школы, печать, театр, модернизация.*

KIRISH

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotida tub burilishlar yuz bera boshladi. Chor Rossiyasi mustamlakachilik

siyosatining kuchayishi, mahalliy boshqaruv tizimining zaiflashuvi, an'anaviy ta'lim tizimining zamon talablariga javob bera olmasligi hamda ilm-fan va texnologiya sohasidagi jahon taraqqiyotidan ortda qolish milliy taraqqiyot yo'lida jiddiy muammolarni yuzaga keltirdi. Ana shunday murakkab tarixiy sharoitda Turkiston ziyolilari tomonidan jamiyatni ma'rifat orqali yangilash, milliy o'zlikni anglashni kuchaytirish va zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqishga qaratilgan jadidchilik harakati vujudga keldi.

Jadidchilik harakati dastlab ta'lim tizimini isloh qilish g'oyasi asosida shakllangan bo'lsa-da, qisqa vaqt ichida u keng qamrovli ijtimoiy, siyosiy, madaniy va ma'naviy uyg'onish harakatiga aylandi. Jadidlar eski usuldagi ta'limni zamonaviy pedagogik metodlar bilan almashtirish, yangi usul maktablarini tashkil etish, milliy matbuotni rivojlantirish, teatr san'atini ma'rifiy vositaga aylantirish, xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlash hamda milliy davlatchilik g'oyalarini shakllantirish orqali Turkiston jamiyatini modernizatsiya qilishni o'z oldilariga asosiy maqsad qilib qo'ydilar. Ularning faoliyati nafaqat ma'rifatparvarlik, balki milliy istiqlol g'oyalarining shakllanishida ham muhim tarixiy bosqich bo'ldi.

Turkiston jadidchilik harakatining muvaffaqiyati, avvalo, uning yetuk namoyandalari faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniy, Cho'lpon va boshqa jadid ziyolilari ta'lim, matbuot, adabiyot, teatr, tilshunoslik hamda siyosiy tafakkur sohalarida amalga oshirgan islohotlari orqali milliy uyg'onish jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandilar. Ularning ilmiy va amaliy faoliyati Turkiston xalqlarining zamonaviy tafakkurini shakllantirish, milliy manfaatlarni himoya qilish va mustaqil taraqqiyot g'oyalarini rivojlantirishda beqiyos ahamiyat kasb etdi.

So'nggi yillarda jadidchilik harakatining tarixini o'rganish bo'yicha muhim ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, uning namoyandalari faoliyatini hududiy maktablar (Samarqand, Toshkent va Buxoro) kesimida qiyosiy tahlil qilish, ularning g'oyaviy qarashlari, pedagogik konsepsiyalari hamda milliy modernizatsiya jarayonidagi o'rnini kompleks ravishda tadqiq etish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, jadidlarning ma'rifiy faoliyati bilan siyosiy islohotchilik, milliy matbuot, teatr, huquqiy tafakkur va zamonaviy davlat boshqaruvi g'oyalari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berish bugungi tarixshunoslikning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi Turkistonda jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalari faoliyatini tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida

tahlil qilish, ularning ta'lim islohoti, milliy uyg'onish, madaniy taraqqiyot va siyosiy tafakkur rivojiga qo'shgan hissasini ilmiy jihatdan baholashdan iborat. Shuningdek, maqolada Samarqand, Toshkent va Buxoro jadidchilik maktablarining o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning Turkiston jamiyatining modernizatsiyalashuvi hamda zamonaviy milliy davlatchilik g'oyalarining shakllanishidagi tarixiy ahamiyati yoritiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda Turkistonda jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalari faoliyatini kompleks tahlil qilish maqsadida tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillariga asoslangan ilmiy metodologiyadan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tarix fanining zamonaviy metodlari hamda ijtimoiy-gumanitar fanlarga xos tahlil usullari o'zaro uyg'unlikda qo'llanildi. Bu esa jadidchilik harakatining shakllanishi, rivojlanishi va uning namoyandalari faoliyatini tarixiy jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda yoritish imkonini berdi.

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy-qiyosiy, tarixiy-tizimli, tarixiy-genetik va biografik tahlil metodlari tashkil etdi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida Samarqand, Toshkent va Buxoro jadidchilik maktablarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning maqsad va vazifalari hamda faoliyat yo'nalishlari o'zaro taqqoslandi. Tarixiy-tizimli yondashuv orqali jadidchilik harakati yagona ijtimoiy-madaniy tizim sifatida o'rganilib, uning ta'lim, matbuot, adabiyot, teatr, siyosiy tafakkur va milliy uyg'onish bilan bog'liq jihatlari kompleks ravishda tahlil qilindi.

Tarixiy-genetik metod asosida jadidchilik harakatining vujudga kelish omillari, uning rivojlanish bosqichlari hamda Turkiston jamiyatidagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan o'zaro bog'liqligi yoritildi. Biografik metod orqali Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniy, Cho'lpon va boshqa jadid namoyandalarning ilmiy, pedagogik, publitsistik hamda siyosiy faoliyati alohida tahlil qilinib, ularning milliy uyg'onish jarayoniga qo'shgan hissasi baholandi.

Tadqiqot davomida analiz va sintez metodlari ham keng qo'llanildi. Analiz usuli orqali jadidlarning pedagogik qarashlari, ma'rifiy islohotlari, matbuot va teatr sohasidagi faoliyati alohida yo'nalishlar bo'yicha o'rganildi. Sintez metodi yordamida esa mazkur yo'nalishlar yagona konseptual tizim sifatida umumlashtirilib, jadidchilik harakatining Turkiston modernizatsiyasidagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Shuningdek, kontent-tahlil metodidan foydalanilib, jadidlarning gazeta va jurnallarda e'lon qilingan maqolalari, pedagogik darsliklari, dramatik asarlari hamda publitsistik merosi mazmunan tahlil qilindi. Ularning ilgari surgan g'oyalari ta'lim islohoti, milliy

o'zlikni anglash, huquqiy tafakkur, xotin-qizlar ta'limi, til siyosati va milliy davlatchilik konsepsiyalari nuqtai nazaridan baholandi.

Tadqiqotning manbashunoslik bazasini jadid namoyandalarining ilmiy va badiiy asarlari, davriy matbuot materiallari, arxiv hujjatlari, zamonaviy tarixshunoslik tadqiqotlari hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Manbalarni tanlashda ularning tarixiy ishonchliligi, ilmiy asoslanganligi va tadqiqot mavzusiga bevosita aloqadorligi asosiy mezon sifatida qabul qilindi.

Mazkur metodologik yondashuv Turkiston jadidchilik harakati namoyandalarining ilmiy-ma'rifiy, pedagogik va siyosiy faoliyatini har tomonlama yoritish, ularning milliy taraqqiyot va zamonaviy davlatchilik g'oyalarining shakllanishidagi tarixiy o'rnini xolis hamda ilmiy asosda baholash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Turkistonda jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yuzaga kelgan eng muhim ijtimoiy-ma'rifiy va siyosiy harakatlardan biri bo'lib, u milliy uyg'onish jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi vazifasini bajargan. Harakatning muvaffaqiyati, avvalo, uning yetakchi namoyandalari tomonidan ishlab chiqilgan zamonaviy taraqqiyot konsepsiyasi hamda ta'lim, matbuot, adabiyot, teatr va siyosiy islohotlarni yagona maqsad yo'lida birlashtira olganligi bilan izohlanadi.

Tahlillar natijasida Mahmudxo'ja Behbudiyning jadidchilik harakatidagi o'rni alohida strategik ahamiyat kasb etishi aniqlandi. U yangi usul maktablarini tashkil etish bilan cheklanib qolmay, ta'lim tizimini huquqiy tafakkur, milliy matbuot va zamonaviy davlat boshqaruvi konsepsiyalari bilan uzviy bog'ladi. Behbudi tomonidan tashkil etilgan "**Samarqand**" gazetasi va "**Oyna**" jurnali Turkiston hududida zamonaviy ommaviy axborot makonini shakllantirib, milliy o'zlikni anglash, siyosiy tafakkurni rivojlantirish hamda ilmiy dunyoqarashni kengaytirishda muhim vositaga aylandi. Uning "Padarkush" dramasi esa teatrni ma'rifiy va ijtimoiy islohotlar vositasiga aylantirgan ilk yirik madaniy loyiha sifatida baholanishi mumkin.

Tadqiqot davomida Munavvarqori Abdurashidxonov jadidchilik harakatining tashkiliy va institutsional rivojlanishida markaziy o'rin egallagani aniqlandi. U tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari, yaratilgan darsliklar va xayriya jamiyatlari Turkistonda zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirishga xizmat qildi. Shuningdek, uning jadid maktablarini moliyalashtirish, milliy matbuotni rivojlantirish hamda xorijda malakali mutaxassislar tayyorlash borasidagi tashabbuslari jadidchilikni barqaror ijtimoiy harakat darajasiga olib chiqdi. Tadqiqot natijalari Munavvarqorining

siyosiy tashkilotchilik salohiyati Turkiston Muxtoriyati g'oyalarining shakllanishida ham muhim omil bo'lganligini ko'rsatdi.

Abdulla Avloniyning faoliyati tahlili uning jadid pedagogikasini yangi bosqichga olib chiqqanligini tasdiqladi. "Turkiy Guliston yoxud axloq", "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" va "Maktab gulistoni" kabi asarlari orqali u ta'limni faqat bilim berish vositasi sifatida emas, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan pedagogik tizim sifatida talqin etdi. Natijalar Avloniy tomonidan ilgari surilgan axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, estetik did va ijtimoiy mas'uliyat konsepsiyalari zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan hamohang ekanligini ko'rsatdi. Uning teatr va matbuot sohasidagi faoliyati esa ma'rifatparvarlik g'oyalarining keng ommaga yetib borishini ta'minladi.

Abdurauf Fitrat faoliyatining tahlili jadidchilik harakatining nazariy va siyosiy asoslarini shakllantirishda uning alohida o'ringa ega bo'lganligini ko'rsatdi. Fitrat ta'lim, din, siyosat, til va milliy davlatchilik masalalarini yagona modernizatsiya konsepsiyasi doirasida talqin qildi. Uning "Munozara", "Bayonoti sayyohi hindi", "Rahbari najot" va "Oila" asarlari orqali Buxoro amirligidagi ijtimoiy-siyosiy muammolar tanqidiy yoritilib, konstitutsiyaviy boshqaruv, ilm-fan taraqqiyoti va milliy mustaqillik g'oyalari ilgari surilgan. Shuningdek, Fitratning o'zbek adabiy tilini rivojlantirish va ilmiy filologiya maktabini shakllantirishdagi hissasi ham muhim ilmiy natija sifatida baholandi.

Sadriddin Ayniy faoliyatining o'rganilishi uning jadidchilik harakatida tarixiy xotira va madaniy merosni saqlash vazifasini bajarganligini ko'rsatdi. Ayniyning pedagogik faoliyati yangi usul maktablari metodikasini takomillashtirishga xizmat qilgan bo'lsa, "Buxoro jallodlari", "Eski maktab", "Odina" hamda "Esdaliklar" kabi asarlari orqali Turkistonning XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayoti hujjatli-badiiy asosda yoritildi. Natijalar uning o'zbek va tojik adabiy tillari taraqqiyotiga qo'shgan hissasi mintaqaviy madaniy integratsiyaning muhim omillaridan biri bo'lganligini tasdiqladi. Hududiy tahlillar Samarqand, Toshkent va Buxoro jadidchilik maktablari yagona maqsadga xizmat qilgan bo'lsa-da, ularning faoliyat yo'nalishlari o'zaro farqlanganligini ko'rsatdi. Samarqand maktabi ko'proq matbuot, huquqiy tafakkur va ma'rifiy konsepsiyalarni ishlab chiqishga ixtisoslashgan bo'lsa, Toshkent maktabi pedagogik metodologiya, tashkiliy faoliyat va jamoatchilik institutlarini rivojlantirishga e'tibor qaratgan. Buxoro jadidlari esa mutlaq monarxiya sharoitida siyosiy islohotlar, diniy tafakkurni yangilash va konstitutsiyaviy boshqaruv g'oyalarini ilgari surganligi bilan ajralib turdi.

Tadqiqot natijalari shuningdek, jadidchilik harakatining asosiy yutug'i ta'lim tizimini isloh qilish bilangina cheklanmaganligini ko'rsatdi. Harakat zamonaviy matbuot, teatr, milliy adabiyot, huquqiy tafakkur, ko'p tillilik, iqtisodiy modernizatsiya va milliy davlatchilik g'oyalarini yagona strategik dastur doirasida uyg'unlashtira oldi. Shu jihatdan jadidchilik Turkiston tarixida zamonaviy milliy taraqqiyot modelini shakllantirgan kompleks modernizatsiya harakati sifatida namoyon bo'ladi.

Olingan natijalar Turkiston jadidlari tomonidan ilgari surilgan ta'lim sifati, milliy qadriyatlar, fuqarolik mas'uliyati, ilm-fan, innovatsion tafakkur va ochiq jamiyat tamoyillari bugungi kunda ham o'z ilmiy va amaliy ahamiyatini saqlab qolayotganligini ko'rsatadi. Shu bois jadid namoyandalarining ilmiy-ma'rifiy merosini chuqur o'rganish zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish, milliy o'zlikni mustahkamlash hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish nuqtai nazaridan dolzarb ilmiy ahamiyat kasb etadi.

MUHOAKAMA:

Turkistonda jadidchilik harakati tarixini o'rganish shuni ko'rsatadiki, mazkur harakatni faqat yangi usul maktablarini tashkil etish bilan chegaralash ilmiy jihatdan yetarli emas. Tadqiqot natijalari jadidchilikning ta'lim, siyosat, huquq, matbuot, adabiyot, teatr, iqtisodiyot va milliy davlatchilik g'oyalarini yagona modernizatsiya dasturi doirasida birlashtirgan murakkab ijtimoiy-intellektual harakat ekanligini tasdiqlaydi. Shu jihatdan jadidchilik harakati Markaziy Osiyo tarixida milliy uyg'unish va zamonaviy taraqqiyotning konseptual modeli sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy va Abdurauf Fitrat faoliyatining o'zaro bir-birini to'ldiruvchi xususiyatga ega bo'lganligini ko'rsatdi. Behbudiy harakatning mafkuraviy va huquqiy asoslarini shakllantirgan bo'lsa, Munavvarqori uning tashkiliy va institutsional mexanizmlarini yaratdi. Avloniy pedagogik hamda axloqiy tarbiya konsepsiyasini ishlab chiqib, yangi avlodni shakllantirish masalasiga alohida e'tibor qaratdi. Fitrat esa milliy taraqqiyotni siyosiy islohotlar, til, din va davlat boshqaruvi bilan bog'liq holda talqin qilib, jadidchilikning nazariy asoslarini yanada boyitdi. Ushbu yo'nalishlarning uyg'unligi jadidchilik harakatining keng ijtimoiy ta'sirga ega bo'lishini ta'minladi.

Hududiy jihatdan olib borilgan tahlillar Samarqand, Toshkent va Buxoro jadidchilik maktablari umumiy maqsadga xizmat qilgan bo'lsa-da, ularning faoliyat yo'nalishlari va ustuvor vazifalarida muayyan farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Samarqand maktabi matbuot, publitsistika va huquqiy tafakkur rivojiga ko'proq e'tibor qaratgan bo'lsa, Toshkent maktabi zamonaviy pedagogik metodlarni amaliyotga joriy etish, yangi usul maktablarini kengaytirish va jamoatchilik institutlarini rivojlantirish bilan ajralib turdi.

Buxoro jadidchilari esa mutlaq monarxiya sharoitida siyosiy islohotlar, diniy tafakkurni yangilash va konstitutsiyaviy boshqaruv g'oyalarini ilgari surish orqali harakatning siyosiy yo'nalishini kuchaytirdilar.

Muhokama natijalari jadidlarning matbuot va teatr sohasidagi faoliyati milliy ongini shakllantirishning samarali vositalaridan biri bo'lganligini ham ko'rsatdi. Gazeta va jurnallar orqali zamonaviy ilm-fan, huquq, iqtisodiyot hamda jahon siyosatiga oid bilimlar keng ommaga yetkazildi. Dramaturgiya va teatr esa savodsizlik darajasi yuqori bo'lgan sharoitda ma'rifiy g'oyalarni xalq orasida ommalashtirishning eng ta'sirchan vositasiga aylandi. Ayniqsa, Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasi va Abdulla Avloniyning teatr faoliyati milliy madaniyat tarixida yangi bosqichni boshlab berdi.

Tadqiqot davomida jadidlarning pedagogik qarashlari bugungi ta'lim tizimi uchun ham dolzarb ekanligi aniqlandi. Ular ta'limni faqat savod chiqarish vositasi emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, fuqarolik mas'uliyatini oshirish va milliy qadriyatlarni mustahkamlashning muhim omili sifatida baholaganlar. Bugungi kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion pedagogika va uzluksiz ta'lim tamoyillari jadidlar ilgari surgan ko'plab g'oyalar bilan metodologik jihatdan mushtarakdir.

Shu bilan birga, tadqiqot ayrim ilmiy muammolar mavjudligini ham ko'rsatdi. Jadid namoyandalarning ayrim asarlari va publitsistik merosi hali to'liq o'rganilmagan, ularning qo'lyozmalari va arxiv materiallarining bir qismi ilmiy muomalaga kiritilmagan. Bundan tashqari, jadidchilik harakatining mintaqalararo aloqalari, xalqaro intellektual ta'sirlari hamda musulmon modernizmi bilan o'zaro bog'liqligini qiyosiy nuqtai nazardan chuqurroq tadqiq etish istiqbolli ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari jadidchilik harakati Turkiston tarixida nafaqat ma'rifatparvarlik harakati, balki milliy modernizatsiya, fuqarolik jamiyatini shakllantirish va zamonaviy davlatchilik g'oyalarining rivojlanishida hal qiluvchi o'rin tutgan tarixiy hodisa ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Jadidlarning ilmiy, pedagogik va siyosiy merosi bugungi O'zbekistonning ta'lim siyosati, ma'naviy taraqqiyoti va milliy o'zlikni mustahkamlash jarayonida ham muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Turkistonda jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllanib, qisqa vaqt ichida keng qamrovli milliy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy uyg'onish harakatiga aylandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadidchilik nafaqat ta'lim

tizimini isloh qilishga qaratilgan pedagogik harakat, balki jamiyatning barcha sohalarini modernizatsiya qilishga yo'naltirilgan kompleks tarixiy hodisa bo'lgan.

Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Sadriddin Ayniy, Cho'lpon va boshqa jadid namoyandalari o'z faoliyatlari orqali Turkiston jamiyatining intellektual, ma'naviy va siyosiy qiyofasini tubdan o'zgartirishga erishdilar. Ular yangi usul maktablarini tashkil etish, zamonaviy darsliklar yaratish, milliy matbuotni rivojlantirish, teatr san'atini ma'rifiy vositaga aylantirish hamda milliy davlatchilik g'oyalarini shakllantirish orqali xalqning ijtimoiy ongini yuksaltirishga xizmat qildilar.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, jadidchilik harakatining muvaffaqiyati uning hududiy maktablari o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik va funksional taqsimot bilan bevosita bog'liqdir. Samarqand maktabi mafkuraviy va matbuot yo'nalishini, Toshkent maktabi pedagogik va tashkiliy yo'nalishni, Buxoro maktabi esa siyosiy va islohotchilik yo'nalishini rivojlantirgan. Ushbu uch yo'nalishning sintezi jadidchilik harakatini yagona milliy modernizatsiya tizimiga aylantirdi.

Shuningdek, jadidlarning ilmiy-pedagogik qarashlari zamonaviy ta'lim tizimi tamoyillari bilan sezilarli darajada uyg'un ekanligi aniqlandi. Ularning ta'limni shaxsni har tomonlama rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, milliy qadriyatlarni mustahkamlash va ijtimoiy mas'uliyatni oshirish vositasi sifatida talqin etishi bugungi pedagogik yondashuvlar bilan bevosita hamohangdir.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati Turkiston tarixida milliy uyg'onish va modernizatsiya jarayonining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, u zamonaviy o'zbek davlatchiligi, ta'lim tizimi va madaniy taraqqiyotining mafkuraviy va intellektual poydevorini shakllantirgan. Jadid namoyandalarning ilmiy va ma'rifiy merosi bugungi kunda ham o'zining dolzarbligini saqlab qolgan holda, milliy taraqqiyot va islohotlar jarayonida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Behbudiy M. "Oyna" jurnali maqolalari (1913–1915).
2. Behbudiy M. "Samarqand" gazetasi materiallari (1913).
3. Behbudiy M. "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi". Samarqand, 1914.
4. Avloniy A. "Turkiy Guliston yoxud axloq". Toshkent, 1913.

5. Avloniy A. “Birinch muallim”. Toshkent, 1909.
6. Avloniy A. “Ikkinchi muallim”. Toshkent, 1912.
7. Fitrat A. “Munozara”. Buxoro, 1909.
8. Fitrat A. “Bayonoti sayyohi hindi”. Istanbul, 1912.
9. Fitrat A. “Oila”. Toshkent, 1914.
10. Fitrat A. “Rahbari najot”. Toshkent, 1915.
11. Munavvarqori A. “Adibi avval”. Toshkent, 1907.
12. Munavvarqori A. “Adibi sanii”. Toshkent, 1907.
13. Ayniy S. “Buxoro jallodlari”. Dushanbe, 1922.
14. Ayniy S. “Esdaliklar”. 1–4 jildlar. Dushanbe, 1949–1954.
15. Ayniy S. “Eski maktab”. Samarqand, 1924.
16. Cho‘lpon. She‘rlar va publitsistik maqolalar to‘plami. Toshkent, 1920-yillar.
17. Karimov N. “Jadidchilik harakati tarixi”. Toshkent, 2001.
18. Qosimov B. “Milliy uyg‘onish: jadid adabiyoti va ma‘rifati”. Toshkent, 1994.
19. Ziyov A. “Turkiston jadidlari va ma‘rifatparvarlik harakati”. Toshkent, 2010.
20. Hayitov Sh. “O‘zbek jadidchiligi tarixi”. Toshkent, 2018.